

Mateusz MENZEL*

Grodków jako ośrodek sądownictwa

Wprowadzenie

Grodków to miasto leżące dziś w województwie opolskim, które od czasów powstania jest ściśle związane z jego stolicą – Opolem. Położone jest na zachód od przesieki dzielącej niegdyś Górny Śląsk od Dolnego¹. Jego początki sięgają XIII w., kiedy to w 1234 r. książę wrocławski Henryk Brodaty dokonał lokacji na prawie niemieckim dwóch wsi – Stary i Nowy Grodków². Grodków jako miasto został zaś lokowany na prawie niemieckim przez księcia wrocławskiego Henryka IV Prawego w 1268 r. Również w dokumencie Henryka IV z 1276 r. znajdujemy kolejną wzmiankę o Grodkowie jako osadzie targowej. W 1278 r. Grodków został ponownie lokowany na prawie średzkim, a w 1467 r. rada miasta Brzegu przekazała mu prawo magdeburskie³. Grodków lokował Mroczek z rodu Pogorzeliów jeszcze przed rokiem 1250, a krótko po tym przejął go książę Henryk III i od tej pory Grodków pozostawał miastem książęcym⁴. W latach 1327–1336 większość księstw śląskich złożyło hołd Janowi Luksemburskiemu, w tym również ziemie grodkowskie, które wówczas były własnością księcia brzeskiego Bolesława III Rozrzutnego. Hołdy przekształciły większość księstw dzielni-

* Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, e-mail: mateusz.menzel@uwr.edu.pl.

¹ R. Sękowski, *Kopice i ich właściciele*, [w:] *Historyczne dziedzictwo Ziemi Brzeskiej*, Brzeg 2005, s. 101.

² Archiwum Państwowe w Opolu, Inwentarz akt miasta Grodkowa, wstęp, oprac. J. Domska, Opole 1993, s. 6.

³ H. Głowacki, *Z dziejów miasta Grodkowa 1459–1945*, „Wczoraj, Dziś, Jutro” 1989, r. 23, nr 2–3, s. 60.

⁴ T. Jurek, *Trzynastowieczne lokacje miejskie w dobrach Pogorzeliów*, [w:] *Civitas & Villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej*, Wrocław–Praga 2002, s. 93.

cowych w księstwa lenne⁵. Miasto stanowiło własność Piastów śląskich do roku 1344, kiedy to Bolesław III Rozrzutny sprzedał Grodków wraz z ziemią grodkowską biskupowi wrocławskiemu Przeclawowi i do czasu sekularyzacji miasto stanowiło własność biskupów wrocławskich⁶. Od tego czasu znajdowało się ono w obrębie Księstwa Nyskiego. Po sekularyzacji w 1810 r. miasto zostało zrównane w prawach z innymi miastami pruskimi. W 1816 r. utworzono rejencję opolską, w skład której wszedł także powiat grodkowski⁷. W 1945 r. miasto i powiat grodkowski wraz z innymi ziemiami odzyskanymi powróciły do Polski. Przez wszystkie te lata, niezależnie od zmian własnościowych i administracyjnych, Grodków był ośrodkiem władz sądowych dla miasta i przyległych mu ziem.

Sądownictwo w Grodkowie do wybuchu I wojny śląskiej

Dzieje sądownictwa w Grodkowie zaczynają się jeszcze w czasach, kiedy miasto znajdowało się pod władzą Piastów śląskich. Warto zauważyć, że na tym właśnie obszarze istnieje największa liczba relikwów prawa, zachowanych jeszcze z czasów średniowiecza, jakimi są: krzyże pokutne, kamienie mordercze, stoły sędziowskie i przejrzyście oznakowane kamienie graniczne⁸. W księstwach śląskich sądownictwo opierało się na prawie niemieckim, w zastępstwie księcia, dla którego władza sądownicza była zastrzeżona, władzę sprawował landwójt. Potwierdza to dokument lokacyjny Grodkowa z 22 września 1268 r., który mówi o wójcie sądzącym na podstawie prawa niemieckiego wziętego ze Środy Śląskiej⁹. Rozstrzygał on w sprawach chłopów i mieszczan. Księstwa dzieliły się wówczas na mniejsze dystrykty (*Weichbilde*) z większym miastem jako centrum (*Weichbildstadt*), które były okręgami sądowymi landwójta¹⁰. Sądy miejskie czasami podważały zasadę *actor sequitur forum rei* i sądziły przed sądem miasta, w którym przestępstwo zostało popełnione lub dług został zaciągnięty. Dotyczyło to rycerzy, sołtysów i chłopów pod warunkiem doprowadzenia pozwanego do sądu¹¹. W Grodkowie również początkowo niższa władza sądownicza znajdowała się

⁵ K. Orzechowski, *Historia ustroju Śląska 1202–1740*, Wrocław 2005, s. 48, 56.

⁶ Archiwum Państwowe w Opolu, Inwentarz..., s. 1; J. Mandziuk, *Biskupie księstwo nysko-otmuchowskie*, „Saeculum Christianum” 2012, r. 19, nr 2, s. 38.

⁷ H. Głowacki, *op. cit.*, s. 96.

⁸ Por. Z. Komarnicki, *Krzyże pokutne w Grodkowskiem*, „Wczoraj. Dziś. Jutro” 1989, r. 23, nr 2–3, s. 58–60.

⁹ G.A. Tzschoppe, G.A. Stenzel, *Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte und der Einführung und Verbreitung Deutscher Kolonisten und Rechte in Schlesien und Ober-Lausitz*, Hamburg 1832, s. 370, nr LXII.

¹⁰ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1: *Do połowy XV wieku*, Warszawa 1964, s. 576; K. Orzechowski, *op. cit.*, s. 30.

¹¹ J. Bardach, *op. cit.*, s. 577.

w rękach wójta dziedzicznego, po 1392 r. wójtostwo zostało sprzedane miastu i od tego czasu sądownictwo przeszło w ręce miasta. Wyższą władzę sądowniczą po roku 1344 sprawował biskup. W XV i XVI w. nadal utrzymywała się organizacja sądów prawa niemieckiego. Dopiero z chwilą sekularyzacji sądownictwo miejskie przeszło w ręce sądów powszechnych¹².

Zmiany w sądownictwie po włączeniu miasta do Prus

W 1740 r. po śmierci cesarza Karola VI roszczenia terytorialne do całego Śląska wysunął król Pruski Fryderyk II. Maria Teresa nie uznała zasadności roszczeń i wybuchła wojna. Grodków zajęły wojska pruskie. Po przejęciu ziem śląskich przez Fryderyka II nastąpił szereg reform administracyjnych. W 1742 r. wydano patent powołujący dwa główne sądy, w Głogowie i Wrocławiu, zwane rejencjami. Rejencje stanowiły instancję odwoławczą dla sądów niższych w swoich okręgach. W 1744 r. z wrocławskiej wyłączono rejencję w Opolu, którą w 1756 r. przeniesiono do Brzegu¹³. Podjęta próba ujednoczenia organizacji sądownictwa niestety nie powiodła się, gdyż nowo utworzone sądy nie objęły wiejskiej ludności poddanej, która nadal podlegała sądom patrymonialnym.

W XVIII w. w wielu państwach europejskich podjęto akcję kodyfikacji mającą na celu zreformowanie prawa. Również w Prusach, na podstawie reformy prawnej z 1791 r., opracowano kodeks, który stał się fundamentem pruskiego prawa procesowego i materialnego oraz ustroju sądownictwa i znany jest jako powszechne prawo krajowe, czyli Landrecht pruski obowiązujący od roku 1794.

Przemiany w pruskim sądownictwie nie tylko dotyczyły jego organizacji, ale również przyczyniły się do zmian w kadrze urzędniczej przede wszystkim wśród zatrudnionych tam sędziów. Ława szlachecka została zastąpiona przez wykwalifikowanych urzędników. Kandydat na sędziego musiał się wykazać ukończonymi studiami prawniczymi trwającymi trzy lata na jednym z pruskich uniwersytetów. Po zdaniu egzaminu był przyjmowany na stanowisko auskultatora. Był to pierwszy szczebel w karierze sędziego, następnymi były stanowisko referendarza, a później asesora. Każdy z tych awansów wiązał się z kolejnym egzaminem państwowym – to przyczyniło się do rozwoju kultury prawniczej i zwiększenia jakości wymiaru sprawiedliwości w całych Prusach¹⁴.

Organizacja sądownictwa w Prusach w końcu XVIII w. nawiązywała jeszcze do podziałów stanowych społeczeństwa. Chłopi i mieszczenie podlega-

¹² Archiwum Państwowe w Opolu, Inwentarz..., s. 2.

¹³ H. Niestrój, *Sąd obwodowy w strukturze sądownictwa niemieckiego*, Opole 2005, s. 3.

¹⁴ P. Gut, *Organizacja sądownictwa w pruskiej prowincji Pomorze w latach 1806/1808–1848/1849*, Szczecin 2002, s. 39.

li sądom niższym, natomiast szlachta, duchowieństwo oraz wyżsi urzędnicy i wojskowi podlegali rejencjom¹⁵.

W Archiwum Państwowym w Opolu znajdują się pochodzące z tego okresu akta Sądu Miejskiego w Grodkowie (*Stadt Gericht Grottkau*), który obejmował swoim zakresem teren miasta wraz z jego okręgiem (tzw. Weichbild) oraz sądem patrymonialnym. Na podstawie ordynacji miejskiej z 19 listopada 1808 r. wprowadzono pierwsze zmiany dotyczące odrębności w sądownictwie miejskim. W następstwie tej ordynacji wymiar sprawiedliwości w miastach został wyłączony z kompetencji władz miejskich, powołano zaś królewskie sądy miejskie, które swoją jurysdykcją objęły całość ludności miejskiej bez względu na jej dotychczasowe przywileje etniczne czy też prawne¹⁶. I tak z dniem 23 lipca 1809 r. zniesiono sądownictwo miejskie w Grodkowie, tworząc Królewski Sąd Miejski. Sprawy majątkowe zaś miały być rozpatrywane przed sądem księstwa nyskiego (*Königlichen Fürstenthums Gericht zu Neisse*).

W dobie zmieniającego się systemu prawnego w roku 1814 podjęto kolejną próbę zniesienia jurysdykcji patrymonialnych. Część reformatorsko nastawionej biurokracji ministerstwa sprawiedliwości powróciła do idei łączenia jurysdykcji patrymonialnych we wspólne urzędy w postaci sądów powiatowych i sądów ziemskich¹⁷.

Rozporządzeniem króla pruskiego Fryderyka Wilhelma IV z dnia 2 stycznia 1849 r. zniesiono całkowicie jurysdykcję prywatną i sądownictwo dla osób uprzywilejowanych oraz wprowadzono trzystopniowość sądownictwa. Najniższy szczebel zajmowały sądy powiatowe (*Kreisgerichte*), którym w większych miastach odpowiadały sądy miejskie (*Stadtgerichte*). Posiadały one dwa wydziały: karny i cywilny. Przy sądzie istniał urząd prokuratora podlegającego ministrowi sprawiedliwości oraz adwokatura. Sprawy karne w cięższych przypadkach przejmował sąd przysięgłych, który składał się z 12 osób, a o karze orzekało 5 sędziów. Sądy te przejęły m.in. kompetencje sądów patrymonialnych, szczególnie licznych na Śląsku. Sądy apelacyjne tworzyły drugą instancję (*Appellationsgericht*), będąc odwoławczymi od orzeczeń sądów powiatowych i miejskich, a w niektórych sprawach (fundacje, fideikomisy) były sądami I instancji. Najwyższym sądem dla całego państwa był Najwyższy Trybunał Sądowy (*Oberstergerichtshof*) działający w Berlinie. Nadal osobno działały sądy handlowe, wcielone do sądów powszechnych w roku 1861, oraz sądy wojskowe¹⁸.

¹⁵ H. Niestrój, *op. cit.*, s. 3–4.

¹⁶ P. Gut, *Ustrój, organizacja i działalności sądownictwa patrymonialnego we wschodnich prowincjach Prus w latach 1740–1849*, Szczecin–Warszawa 2013, s. 139.

¹⁷ *Ibidem*, s. 230–231.

¹⁸ K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 4: *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, Warszawa 1982, s. 602–603.

W Grodkowie powołano wówczas sąd powiatowy dla powiatu grodkowskiego i miast Grodkowa i Otmuchowa. Dla powiatów prudnickiego i grodkowskiego 1 kwietnia 1849 r. powstała prokuratura przy sądzie powiatowym w Prudniku. W sądzie pracowało sześciu sędziów i dyrektor sądu powiatowego. Sąd powiatowy w roku 1863 miał pod swoją jurysdykcją 43 909 osób.

W tym okresie Grodków i powiat grodkowski miał swoje gazety, były to m.in. „Kreisblatt Grottkau” oraz „Lokalblatt Grottkau”. „Kreisblatt” był to tygodnik powiatowy, w którym istniała rubryka o nazwie „Diebstahl”, gdzie znajdowały się, jak wskazuje nazwa, informacje dotyczące kradzieży¹⁹. „Lokalblatt” był tygodnikiem miejskim z miejscem na ogłoszenia w imieniu miasta i sądu grodkowskiego²⁰.

Powstanie sądu obwodowego w Grodkowie

Dnia 27 stycznia 1877 r. zostały powołane do życia sądy obwodowe jako sądy pierwszej instancji na mocy ustawy o ustroju sądownictwa z tegoż roku, a miejscowości, w których miały one działać, wymienione zostały w zarządzeniu króla pruskiego Wilhelma I z 26 lipca 1878 r. Sądy obwodowe jako sądy pierwszej instancji prowadziły również rejestry spółek, księgi wieczyste, rejestry handlowe i księgi prawa handlowego²¹.

W Grodkowie sąd obwodowy zaczął działać od roku 1879²². Był on sądem jednoosobowym, którym zawiadywał sędzia. Swoim zasięgiem objął powiat grodkowski z wyłączeniem części podlegających sądowi w Nysie (obwody: Sidzina, Makowice, Czarnolas, Jaszów) i Otmuchowie (miasto Otmuchów, obwody: Ligota Wielka, Goworowice, Szklary, Janowa, Kamiennik, Kłodobok, Lipniki, Malerzowice Małe, Wójcice, Siedlec).

Sąd obwodowy w sprawach cywilnych orzekał do wartości przedmiotu sporu nieprzekraczającej 300 marek w sprawach: najmu lokali, stosunku pracy, wykroczeń powstałych w transporcie ludzi i towarów, hodowli bydła, szkód spowodowanych przez dziką zwierzynę i szkód powstałych podczas polowania, spraw alimentacyjnych, spraw dotyczących postępowania wywoławczego, nakazu zapłaty, aresztu i tymczasowej dyspozycyjności na każde wezwanie, spraw egzekucji sądowej, spraw upadłości²³.

¹⁹ „Kreisblatt Grottkau“, Grottkau 1841–.

²⁰ „Grottkauer Lokalblatt“, Brieg 1837–.

²¹ Gesetz Sammlung Vom 1878 – Ausführungsgesetz zum Deutschen Gerichtsverfassungsgesetz Vom 24 April 1878.

²² Gerichtsverfassungsgesetz vom 27 Januar 1877, „Reichsgesetzblatt“ 1877, Nr. 4, s. 41. Ustawa jest datowana na 1877 r., ale rozpoczęcie działalności przez sądy obwodowe nastąpiło dopiero z dniem 11 października 1879 r., ponieważ ustawa musiała być zaaprobowana przez parlamenty krajowe, a sejm pruski dokonał tego w 1878 r.

²³ Gerichtsverfassungsgesetz..., s. 45.

Jako sąd pierwszej instancji w sprawach karnych był uprawniony do przekazywania, dopuszczania i określania przestępstw. W przypadku oskarżenia prywatnego sąd ten rozstrzygał jako niezawisły przy wszystkich przekazaniach i dopuszczeniach. Sąd ten był właściwy również w przypadkach wykroczeń zagrożonych karą pozbawienia wolności przynajmniej sześciu miesięcy albo kiedy oskarżony nie wnosił sprzeciwu, przy popełnieniu ciężkiej kradzieży i paserstwa, jak również przy popełnieniu recydywy. W przypadku gdy sędzia sądu obwodowego nie rozstrzygał samodzielnie, sprawy karne należące do kompetencji tego sądu były rozpatrywane przez sąd ławniczy (*Schöffengericht*). Dla powiatu grodkowskiego sąd ławniczy działał przy sądzie obwodowym w Nysie.

W skład sądu ławniczego wchodził sędzia sądu obwodowego jako przewodniczący i dwóch ławników, z których przynajmniej jeden musiał być mężczyzną, ponadto nie mógł być skazany prawomocnym wyrokiem sądu, miał mieć ukończone 30 lat, mieszkać w danej gminie przynajmniej dwa lata, nie mieć widocznej wady ciała lub umysłu, nie być członkiem rządu i nie pełnić funkcji politycznej i sądowej. Z tej funkcji byli zwolnieni również duchowni. Prawo odmowy mieli członkowie izby ustawodawczej, osoby, które pełniły już wcześniej tę funkcję, lekarze, pielęgniarki, położne, aptekarze, osoby powyżej 65. roku życia, a także kobiety, które sprawowały opiekę nad rodziną²⁴.

Wykroczenia zagrożone maksymalną karą więzienia do trzech miesięcy i karą grzywny do 600 marek rozpatrywały sądy ławnicze, orzekały również w sprawach zranienia ciała, obelg, kradzieży, kiedy wartość przedmiotu nie przekraczała 25 marek, w sprawach oszustw do wysokości 25 marek oraz sprawach protekcji i paserstwa²⁵.

Zmiany w okresie międzywojennym

W 1927 r. zostały utworzone sądy pracy, których zadaniem było rozpatrywanie spraw z tytułu umowy o pracę. Dla okręgu grodkowskiego sąd pracy działał przy sądzie obwodowym w Nysie, a właściwy wyższy sąd pracy znajdował się w Gliwicach. W 1932 r. z sądu obwodowego w Strzelinie pod jurysdykcję sądu w Grodkowie dołączono gminę Gnojna. W 1933 r. gmina Gnojna wróciła z powrotem pod jurysdykcję sądu w Strzelinie.

Ustawa o dziedzicznych gospodarstwach rolnych (*Bäuerliches Erbhofrecht vom 15. Mai 1933*) przyniosła dla sądu w Grodkowie nowe kompe-

²⁴ *Ibidem*, s. 47. Zob. również *Handbuch des geltenden Öffentlichen und Privat-Rechts für das Gebiet des Preußischen Landrecht*, Hrsg. R. Zelle, Berlin 1895, s. 461.

²⁵ *Gerichtsverfassungsgesetz...*, s. 46.

tencje, mianowicie stał się również właściwy do spraw dziedziczenia gospodarstw rolnych dla swojego okręgu.

W latach 1933–1936 sprawy oddłużeń załatwiane były przed sądem w Grodkowie, zaś od 1936 r. działał specjalny urząd do spraw oddłużeń przy Sądzie Obwodowym w Nysie (*Entschuldungsamt*). Sąd Obwodowy w Grodkowie podlegał sądowi krajowemu (*Landgericht*) w Nysie i wyższemu sądowi krajowemu (*Oberlandgericht*) w Katowicach. W 1942 r. sąd obwodowy w Grodkowie miał pod swoją jurysdykcją 20 559 osób. W sądzie pracowało dwóch sędziów, dyrektorem był dr Poppe²⁶. Sąd Obwodowy w Grodkowie działał do początku 1945 r.

W Archiwum Państwowym w Opolu udało mi się odnaleźć jedną, ale dość ciekawą sprawę mającą miejsce w tym czasie – niejakiego Johana Spiske – którą chciałbym przybliżyć. Spiske był pracownikiem urzędu miejskiego, wykonywał zawód inspektora sanitarnego, w pewnym okresie swojego życia stracił pracę i popadł w długi, w związku z czym dopuścił się sprzeniewierzenia majątku. Z akt wynika, że Spiske mieszkał z żoną w Grodkowie przy ulicy Rynek 40. W momencie skazania miał 56 lat. Wyrok zapadł 27 września 1940 r., wydał go sędzia dr Müller. Na mocy wyroku został skazany na trzy miesiące pobytu w zakładzie karnym w Brzegu. W trakcie odbywania kary Spiske złożył odwołanie od wyroku, które zostało uwzględnione. Karę trzech miesięcy pozbawienia wolności zamieniono na jeden miesiąc pozbawienia wolności w zawieszeniu na trzy lata. Głównym czynnikiem wskazanym w odwołaniu jest nieposzlakowana opinia w pracy oraz niekaralność, które dla sądu były decydującymi czynnikami podczas wydawania wyroku. Celem pokazania tej sprawy było wykazanie, iż wymiar sprawiedliwości w III Rzeszy nawet podczas działań wojennych w roku 1940 działał bez zarzutów, nieprzerwanie. Wskazuje na to odwołanie się podsądnego od wyroku i złagodzenie go przez sąd, czego efektem było zmniejszenie kary oraz zachowanie terminów procesowych²⁷.

Powstanie sądu grodzkiego w Grodkowie

Powojenna organizacja sądownictwa w Grodkowie opierała się na ustawodawstwie z okresu dwudziestolecia międzywojennego Rzeczypospolitej Polskiej, ponieważ Grodków po zakończeniu działań wojennych został włączony w granice Rzeczypospolitej jako ziemie odzyskane. Podstawową ustawą ustalającą działalność sądów było prawo o ustroju sądów powszechnych z 6 lutego 1928 r. Zgodnie z nią pierwszą instancją były sądy grodzkie, sąd

²⁶ *Handbuch der Justizverwaltung*, Berlin 1942, s. 149.

²⁷ Archiwum Państwowe w Opolu, Straffache 2 Ds. 23/40, Grottkau 1884, s. 1–5.

taki funkcjonował również w Grodkowie, drugą instancję stanowiły sądy okręgowe, natomiast trzecią – sądy apelacyjne i Sąd Najwyższy. Zasady funkcjonowania sądów określały odrębne regulaminy uchwalone w 1932 r.²⁸ Po 1945 r. przepisy te zostały uzupełnione o dodatkowe regulaminy²⁹.

Pierwsze prace organizacyjne dotyczące polskiego sądownictwa powszechnego na Opolszczyźnie rozpoczęły się już wiosną 1945 r. Opierano się głównie na poniemieckiej sieci sądów działających na Śląsku. W tym czasie podjęto również próbę utworzenia trzech sądów okręgowych: w Opolu, Nysie i Raciborzu, oraz powiązania z nimi sądów grodzkich. Próba ta nie udała się i w maju 1945 r. podjęto drugą próbę wraz z organizacją apelacji wrocławskiej. W drugiej połowie 1945 r. udało się uruchomić większość sądów na terenie późniejszego województwa opolskiego. Sąd okręgowy w Raciborzu oraz część sądów grodzkich w okręgu nyskim udało się utworzyć do jesieni 1946 r.

Już w czerwcu 1945 r. zapadł pierwszy wyrok w nowo utworzonym sądzie okręgowym w Opolu, a w maju tego samego roku sąd grodzki w Opolu wydał pierwsze orzeczenie, co świadczy o prawidłowym działaniu nowego systemu sądowego na ziemiach odzyskanych.

W 1946 r. został ustanowiony powiat grodkowski, w tym samym czasie działalność rozpoczął sąd grodzki w Grodkowie, który swoim działaniem objął obszar powiatu³⁰. W początkowym okresie działalności sądów grodzkich napotkano na problem związany z brakiem wyszkolonych kadr; oprócz sędziów brakowało sekretarek oraz protokolantów. Utrudnieniem były również zniszczone w dużej mierze budynki, z taką sytuacją borykał się sąd okręgowy w Nysie, który z powodu trudności lokalowych tymczasowo przeniesiono do Prudnika. W praktyce pozostał on tam do końca swojej działalności. W Grodkowie sąd grodzki został utworzony w budynku ratusza, gdzie wcześniej funkcjonowały sądy w czasach, kiedy miasto znajdowało

²⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. – Regulamin ogólny wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich, Dz.U. RP Nr 110, poz. 905; rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich w sprawach karnych, Dz.U. RP Nr 110, poz. 909; rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 1932 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich w sprawach cywilnych, Dz.U. RP Nr 114, poz. 941.

²⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 grudnia 1945 r. – Regulamin ogólny wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich w sprawach niespornych Dz.U. RP Nr 104, poz. 333; rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 1946 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów grodzkich jako władz opiekuńczych, Dz.U. RP Nr 25, poz. 162; rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 czerwca 1946 r. – Regulamin ogólny wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich w sprawach spadkowych, Dz.U. RP Nr 63, poz. 348.

³⁰ Wykaz sądów i prokuratur R.P., „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości” 1945, nr 1, s. 13.

się w terenach niemieckich, co w dużym stopniu ułatwiło rozpoczęcie pracy³¹. Dużym problemem był brak pisanych tekstów aktów normatywnych, polskiego orzecznictwa i literatury prawniczej. Z reguły w sądach grodzkich zatrudniano od jednego do kilku sędziów, mianowanych przez ministra sprawiedliwości. Pieczę nad pracami sądu grodzkiego sprawował sędzia wyznaczony na stanowisko kierownika przez ministra. Sądy grodzkie dzieliły się na oddziały w momencie rozpatrywania wielu spraw, co skutkowało zatrudnieniem większej liczby sędziów i pracowników administracji. Na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 listopada 1947 r. w sądzie grodzkim w Grodkowie został utworzony wydział ksiąg wieczystych, był to jeden z 371 sądów grodzkich uprawnionych do utworzenia tego wydziału. W sprawach cywilnych sądy grodzkie rozpatrywały sprawy majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu nie przekraczała 2000 złotych, sprawy z zakresu ustalenia ojcostwa i o alimenty oraz sprawy dotyczące opieki nad nieletnimi, jak również przywrócenie stanu posiadania. W sprawach karnych karano za przestępstwa, które były zagrożone wyrokiem do dwóch lat pozbawienia wolności lub grzywną. Już w 1948 r. zwiększono granice wartości sporu w sprawach cywilnych i karnych do 100 000 złotych. Przy sądach grodzkich urzędowali również komornicy pełniący funkcje egzekucyjne. W 1946 r. wprowadzone zostały sądy obywatelskie, sądy grodzkie pośredniczyły w kontaktach sędziów obywatelskich z sądami wyższej instancji, przejmowały również akta spraw zakończonych przez te sądy oraz nadawały klauzule wykonalności wydanym przez nich wyrokom. Podczas nieobecności sędziego, gdy nie mógł go zastąpić inny sędzia z tego samego sądu, zastępował go sędzia z innego sądu grodzkiego zgodnie z kolejnością ustaloną przez kolegium administracyjne sądu okręgowego³². Sądami drugiej instancji były sądy okręgowe, które swoim zasięgiem judykacyjnym obejmowały obszar kilku powiatów. Powiat grodkowski swym obszarem obejmował sąd okręgowy w Nysie. Strukturę organizacyjną władzy sądowniczej na Opolszczyźnie pod koniec 1946 r. ilustrują tabele 1 i 2³³.

Po przeglądzie organizacji sądów w 1948 r. uznano, że konieczne jest rozwiązanie sądów grodzkich w miastach nieposiadających statusu stolicy po-

³¹ Opis budynku ratusza miejskiego jako m.in. siedziby sądów: *Chronik der Stadt Grottkau: Mit Benutzung amtlicher Quellen*, Grottkau 1867, s. 308–317.

³² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. RP, nr 12, poz. 93, dz. I, rozdz. II, III, VII, VIII; rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. – Regulamin ogólny wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich, Dz. U. RP, nr 110, poz. 905.

³³ Powyższa tabela została skonstruowana na podstawie tabeli z notatki informacyjnej Sławomira Marchela z inwentarza zespołu akt sądu grodzkiego w Grodkowie, oprac. Aleksandra Foltyn, Archiwum Państwowe Opole 2010.

wiatu. Tym samym w styczniu 1949 r. zlikwidowano sądy grodzkie w Głogówku, Krapkowicach i Paczkowie, ich kompetencje przejęły sądy grodzkie odpowiednio w Prudniku, Opolu i Nysie.

Tabela 1. Sądy okręgowe na Opolszczyźnie w 1946 r.

Sąd okręgowy	Rok utworzenia	Pierwszy prezes	Nadrzędny sąd apelacyjny
SO w Opolu	1945	Harasimowicz Jerzy	SA w Katowicach
SO w Nysie	1945	Polaczek Karol	SA w Katowicach
SO w Raciborzu	1946	Jarecki Kazimierz	SA w Katowicach
SO w Brzegu	1945	Żułkwa Mikołaj	SA we Wrocławiu

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Sądy grodzkie na Opolszczyźnie w 1946 r.

Sąd grodzki	Rok utworzenia	Pierwszy kierownik	Nadrzędny sąd okręgowy
SG w Opolu	1945	Turczański Tadeusz	SO w Opolu
SG w Krapkowicach	1945	Szczęścikiewicz Tadeusz	SO w Opolu
SG w Kluczborku	1945	Zachariasiewicz Kajetan	SO w Opolu
SG w Oleśnicy	1945	Kuś Mieczysław	SO w Opolu
SG w Strzelcach Opolskich	1945	Lekwarski Witold	SO w Opolu
SG w Nysie	1945	Nosek Stanisław	SO w Nysie
SG w Prudniku	1945	Błaszkiwicz Karol	SO w Nysie
SG w Głogówku	1946	Doliński Włodzimierz	SO w Nysie
SG w Głucholazach	1946	Gozdawa-Leonowicz Stanisław	SO w Nysie
SG w Grodkowie	1946	Bańkowski Edward	SO w Nysie
SG w Niemodlinie	1945	Pawłowski Zbigniew	SO w Nysie
SG w Paczkowie	1946	Polański Konstanty	SO w Nysie
SG w Raciborzu	1945	Granecki Zygmunt	SO w Raciborzu
SG w Głubczycach	1945	Kostański Narcyz	SO w Raciborzu
SG w Koźlu	1945	Dynowski Tadeusz	SO w Gliwicach
SG w Brzegu	1945	Dejnicky Borys	SO w Brzegu
SG w Namysłowie	1945	Jakubowski Tomasz	SO w Oleśnicy

Źródło: opracowanie własne.

Z akt znalezionych w Archiwum Państwowym w Opolu dowiadujemy się, że w latach 1946–1948 w sądzie grodzkim w Grodkowie toczyły się sprawy głównie w oddziale pierwszym cywilnym w sprawach z powództwa cywilnego oraz w sprawach wykroczeń nieletnich, w repetytorium zapisanych mamy 7 spraw. Pierwsza z nich, z 1947 r., dotyczyła niejakiego Stanisława Sarnika podejrzanego o przestępstwo z artykułu 215 tzw. małego kodeksu karnego. W opisie czytamy, iż położył on razem z kolegami na torach kolejowych kamienie i starą śrubę, co mogło spowodować wykolejenie pociągu. Następną sprawą była sprawa Józefa Widza podejrzanego o przestęp-

stwo również z artykułu 215. W opisie tej sprawy czytamy, że dokonał on podpalenia słomy i wywołał niebezpieczeństwo większego pożaru. Kolejne sprawy dotyczyły głównie występów z artykułu 257 i 215 kodeksu karnego, częściowo dotyczyły też oddania dzieci, które popełniły czyny karalne, w odpowiedzialny dozór rodziców. Ciekawą i ostatnią była sprawa z 1949 r. wszczęta z wniosku inspektora szkolnego dotycząca wykroczeń nieletnich, konkretnie niewłaściwego zachowania się dzieci w szkole. Była to sprawa o podłożu politycznym, ponieważ dzieci odmówiły organizacji apelu z okazji święta komunistycznego i uczestnictwa w nim³⁴.

Sąd powiatowy w Grodkowie

W wyniku reform z lat 1950–1951, które doprowadziły do zmian podziału administracyjnego państwa, powołano województwo opolskie, czego wynikiem było utworzenie sądu apelacyjnego w Opolu. Apelacji opolskiej podporządkowano następujące sądy okręgowe: w Opolu, Nysie, Raciborzu i Brzegu. Dotychczas pierwsze trzy podlegały apelacji katowickiej, a sąd okręgowy w Brzegu apelacji wrocławskiej. Sąd grodzki w Koźlu przeniesiono z okręgu sądu w Gliwicach do sądu okręgowego w Raciborzu, a sąd grodzki w Namysłowie do okręgu opolskiego. Na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 1950 r. dotychczasowe sądy apelacyjne stały się sądami wojewódzkimi, grodzkie zaś sądami powiatowymi, w wyniku czego w Grodkowie w 1951 r. został utworzony sąd powiatowy, który istniał aż do roku 1975, oraz 13 podległych mu sądów powiatowych³⁵. Wszystkie sądy grodzkie oraz okręgowe, które nie zostały zamienione w sądy powiatowe, zlikwidowano.

Wcześniej działające organy prokuratury przy sądach powszechnych zostały na mocy tej reformy zniesione. Nowo powstałym organem był urząd generalnego prokuratora oraz urzędy podlegających mu prokuratorów wojewódzkich i powiatowych.

Wnioski

Grodków od czasów powstania przeszedł wiele ciężkich prób. Początkowo przechodził z rąk do rąk, co negatywnie wpływało na jego rozwój i możliwość tworzenia się struktur administracyjnych. Nadmiernie często był niszczone, jak nie przez pożary, to przez przemarsz wojsk czy grabieże.

³⁴ Archiwum Państwowe w Opolu, Inwentarz zespołu akt sądu grodzkiego w Grodkowie, oprac. A. Foltyn, Opole 2010, s. 120.

³⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 1950 r. o dostosowaniu sądów powszechnych do nowych przepisów ustrojowych i o zniesieniu sądów zbędnych, Dz.U. Nr 54, poz. 496.

W XVI w. w mieście żyło ok. 1300 obywateli, a na początku XVII w. 1700 osób. Wojna trzydziestoletnia pozostawiła po sobie wiele złych wspomnień. W 1621 r. ziemię grodkowską opanowały protestanckie wojska Jana Hohenzollerna, a na Grodków nałożono wysoką kontrybucję. W 1633 r. wybuchła w mieście epidemia, która pochłonęła ponad 30% mieszkańców, miasto natomiast niemal doszczętnie zniszczyli protestanci, ocalały tylko kościół i dwór biskupi. Mimo wielu przeciwności miasto powoli się rozwijało i stanowiło ważny punkt na mapie Śląska.

W Grodkowie od początków jego powstania, czyli czasów, gdy znajdował się w rękach Piastów śląskich, działała władza sądownicza, początkowo sprawowana przez wójta dziedzicznego, a następnie przez miasto. W późniejszym okresie sądownictwo ewoluowało, czego następstwem było pojawienie się w Grodkowie różnego rodzaju sądów. Taka sytuacja utrzymywała się przez okres, kiedy miasto przynależało do Prus, i później, kiedy znów wróciło do Rzeczypospolitej. Kres sądownictwa w mieście nastąpił w trakcie trwania poprzedniego systemu politycznego w naszym kraju, wówczas Grodków utracił również na znaczeniu, przestał pełnić funkcję powiatu i spadł do rangi gminy – taka sytuacja utrzymuje się do dziś.

Sądownictwo w Grodkowie w dużym stopniu wpłynęło na rozwój miasta, przyczyniło się m.in. do wzrostu jego rangi pod względem geopolitycznym, ale też stało się ono dzięki temu ważnym ośrodkiem gospodarczym w regionie.

Obecnie miasto po latach stagnacji powoli zaczyna się rozwijać, dziś w Grodkowie już niewiele osób pamięta czasy działalności ostatniego z sądów, jakim był sąd powiatowy. Może obecna władza w toku rozwoju miasta znów doprowadzi do rozkwitu i utworzenia powiatu grodkowskiego, dzięki czemu kiedyś w przyszłości ponownie zostanie w Grodkowie utworzony sąd.

Bibliografia

Akty prawne

- Gerichtsverfassungsgesetz vom 27 Januar 1877 r., „Reichsgesetzblatt“ 1877, Nr. 4.
Gesetz Sammlung Vom 1878 – Ausführungsgesetz zum Deutschen Gerichtsverfassungsgesetz Vom 24 April 1878.
Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. RP Nr 12, poz. 93.
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. – Regulamin ogólny wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich, Dz.U. RP Nr 110, poz. 905.
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich w sprawach karnych, Dz.U. RP Nr 110, poz. 909.
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 1932 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich w sprawach cywilnych, Dz.U. RP Nr 114, poz. 941.

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 grudnia 1945 r. – Regulamin ogólny wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich w sprawach niespornych, Dz.U. Nr 104, poz. 333.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 1946 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów grodzkich jako władz opiekuńczych, Dz.U. Nr 25, poz. 162.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 czerwca 1946 r. – Regulamin ogólny wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich w sprawach spadkowych, Dz.U. Nr 63, poz. 348.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 1950 r. – O dostosowaniu sądów powszechnych do nowych przepisów ustrojowych i o zniesieniu sądów zbędnych, Dz.U. Nr 54, poz. 496.
- Wykaz sądów i prokuratur R.P., „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości” 1945, nr 1.

Materialy źródłowe

- Archiwum Państwowe w Opolu, Inwentarz akt miasta Grodkowa. Wstęp, oprac. J. Domska, Opole 1993.
- Archiwum Państwowe w Opolu, Inwentarz zespołu akt sądu grodzkiego w Grodkowie, oprac. A. Foltyn, Opole 2010.
- Archiwum Państwowe w Opolu, Straffache 2 Ds. 23/40, Grottkau 1884.
- Chronik der Stadt Grottkau: Mit Benutzung amtlicher Quellen*, Grottkau 1867.
- „Grottkauer Lokalblatt”, Brieg 1837–.
- „Kreisblatt Grottkau”, Grottkau 1841–.

Opracowania

- Bardach J., *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1: *Do połowy XV wieku*, Warszawa 1964.
- Głowacki H., *Z dziejów miasta Grodkowa 1459–1945*, „Wczoraj, Dziś, Jutro” 1989, r. 23, nr 2–3.
- Grzybowski K., *Historia państwa i prawa Polski*, t. 4: *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, Warszawa 1982.
- Gut P., *Organizacja sądownictwa w pruskiej prowincji Pomorze w latach 1806/1808–1848/1849*, Szczecin 2002.
- Gut P., *Ustrój, organizacja i działalności sądownictwa patrymonialnego we wschodnich prowincjach Prus w latach 1740–1849*, Szczecin–Warszawa 2013.
- Handbuch der Justizverwaltung*, Berlin 1942.
- Handbuch des geltenden Öffentlichen und Privat-Rechts für das Gebiet des Preußischen Landesrecht*, Hrsg. R. Zelle, Berlin 1895.
- Jurek T., *Trzynastowieczne lokacje miejskie w dobrach Pogorzeliów*, [w:] *Civitas & Villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej*, Wrocław–Praga 2002.
- Komarnicki Z., *Krzyże pokutne w Grodkowskiem*, „Wczoraj, Dziś, Jutro” 1989, r. 23, nr 2–3.
- Mandziuk J., *Biskupie księstwo nysko-otmuchowskie*, „Saeculum Christianum” 2012, R. 19, nr 2.
- Niestrój H., *Sąd obwodowy w strukturze sądownictwa niemieckiego*, Opole 2005.
- Orzechowski K., *Historia ustroju Śląska 1202–1740*, Wrocław 2005.
- Sękowski R., *Kopice i ich właściciele*, [w:] *Historyczne dziedzictwo Ziemi Brzeskiej*, Brzeg 2005.
- Tzschope G.A., Stenzel G.A., *Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte und der Einführung und Verbreitung Deutscher Kolonisten und Rechte in Schlesien und Ober-Lausitz*, Hamburg 1832.

GRODKOW AS A CENTER OF THE JUDICIARY

Abstract: The article refers to the history of the judiciary in the town and the county (*poviat*) of Grodków which is presently located in Opolskie Voivodeship. In the first chapter, a short history of the establishment of the town, description of its owners, the process of creation of the administrative structure and some titbits of the town's history are presented. In the consecutive parts, the history of the foundation and activity of several courts which operated in the town is presented. An analysis of the files concerning the town and court records preserved in the State Archives in Opole is also made. In the last but one chapter, a list of first people representing a new judiciary system in postwar Poland in the territory of the voivodeship and the *poviat* is presented. The article ends with a description of the last court operating in the town, that is the county court.

Keywords: JUDICIARY IN SILESIA, JUDICIARY IN GRODKOW, DISTRICT COURT, MAGISTRATES COURT, HISTORY OF GRODKOW